

## KONSTANTINOVIĆ PRIJATELJ

Radomir Konstantinović bio je moj veliki Učitelj, mada to niko ne bi rekao ni na prvi, ni na bilo koji drugi pogled. Tri godine nakon smrti našeg velikana došlo je vreme da istina izađe na videlo. U prvoj mladosti, otkad sam pročitao njegov izbor iz poezije i esejistike Stanislava Vinavera (takođe mog velikog Učitelja, što je, nadam se, očigledno), javila se kod mene naklonost prema Konstantinoviću. Ništa mi nije bilo teško, svaka mi je muka bila slatka, samo da dođem do čoveka koji se dopisuje s Beketom. Maskirao sam se u psa kako bih mu se približio, često sam trčkarao po Čuburskom parku gde je Rade imao običaj da šeta. Razdragano sam mahao repom, umiljavao se i izvodio razne ke-refeke, a Rade nije odoleo psećem udvaranju i šarmu, pa me je redovno hranio i češljao mi kudravu dlaku, o čemu je posle Bora Ćosić (moj veliki prijatelj i Učitelj, kako će se ispostaviti čim otegne papke) napisao tekst *Pesnik i pas*, ne sluteći ko se krije iza nevine krinke džukca bez pedigrea. A kad se nađete u takvom izuzetnom, stvaralačkom društvu, morate priznati da vam je lepo. Tako su otpočeli naše prijateljstvo i saradnja.

Konstantinović me je uvek podržavao, vazda imao reč ohrabrenja za mene, književnog poletarca. Kad sam mu poklonio svoju prvu knjigu, Rade me je već koliko sutradan nazvao i rekao mi da su slova jako krupna. Veći kompliment za svoj rad do dana današnjeg nisam dobio. Redovno sam ga posećivao, stanovao je u Dobračinoj, u ovećoj modernoj zgradi podignutoj pred Drugi svetski rat, s čudnim malim liftom i polumračnim stepeništem. Rade je živio u skućenom stanu, odviše zasenčenom i neprekidno zadimljenom od silnih cigareta koje je bez uzdržavanja pušio tokom svog celodnevnog rada. Čak i za sunčanih dana nad stolom s pisaćom mašinom gorela je sijalica od stotinak sveća. Čitav

prostor bio je zagušen knjigama, fasciklama i listovima hartije. Knjige su ležale posvuda, po policama, na krevetu, na kuhinjskom stolu, hrpe knjiga bile su razbacane po podu, ispadale su iz ormara, na sve strane knjige, knjige, knjige, baš kao u Šekspirovom *Hamletu*. Pri svakom koraku radala se opasnost od gaženja Paskala ili Montenja, uzalud sam hodao kao po jajima, često mi se događalo da u prolazu laktom neoprezno zakačim nekog velikana pisane reči, da s treskom oborim na pod Davića ili Matića, ili da stanem na neku predratnu nadrealističku publikaciju. Povrede koje sam nanosio domaćim i stranim klasicima, virtuozima literarnog izraza, mene su tištale mnogo više nego njih, jedva mogu rečima da opišem bol koji mi je razdirao dušu cepajući je kao izandalu krpu. Još dugo po nemilom incidentu osećao sam na sebi prekorne poglede književnih orijaša, osećao sam kako me streljaju prodornim očima s omota i naslovnica knjiga i časopisa. Kad se sad toga prisetim, shvatam da sam dobro prošao, mnogi od njih bili su učesnici Narodnooslobodilačke borbe, mogli su stvarno da me streljaju, ubijali su i za manje!

Nikada mi nije bilo jasno šta će mu tolike knjige, nisam delio Radetovu strast za posedovanjem, smatram da bi trebalo kupovati isključivo teoriju, dok beletristiku možeš da uzmeš i iz biblioteke. Moramo imati razumevanja za kaprice velikih ljudi, pogotovo onda kada ih uopšte ne razumemo. Svaki put kad bih svratio kod Radeta, još s vrata bih ga pitao: "Je l' ti pisao Beket?" Oduvek sam želeo da upoznam genijalnog Irca, uživao sam u čitanju njegove proze i drama, identifikujući se s njegovim junacima, Vladimrom, Mocom, Estrogenom, Mikijem Likijem, čije su zakučaste, hermetične replike postale moja životna filozofija. Rade bi obično nešto promrmljao, istrošila mu se olovka, tako nešto, nisam ga baš dobro čuo, ili bi mi kratko odgovorio da nije dobio nikakvu poštu iz inostranstva. Najčešće sam ga posećivao predveče, pa bismo uz koju čašicu žestokog pića, do duboko u noć raspravljali o aktuelnim književnim, društvenim i političkim pitanjima, o gorućim temama svetske kulture čiji su plamičci obasjavali i naš zabačeni

provincijalni kutak. Zapravo, da budem potpuno iskren, nisu to bili pravi dispute, ja sam uglavnom mudro ćutao, a Rade se prepunštao svojim beskrajnim monolozima, iz njegovih usta izbijale su prave bujice reči, sasvim nezaustavljive. Dok je Rade govorio, ja sam uključivao mentalni magnetofon i snimao svaku izgovorenu reč na pomalo istrošene vrpce svojih moždanih vijuga. To mi je omogućavalo da Radetu kasnije budem od koristi; kad bi želeo da se podseti svojih misli uvek bih mu se našao pri ruci, uključio bi me pritiskom na dugme i ja bih od reči do reči izrecitovao bilo koji njegov solilokvij.

Rade je bio dozlaboga smotan, neuredan i dronjav, prava zamrlata. Jedna mu je čarapa uvek bila zarozana, nabrana poput meha na harmonici, svaki se čas saginjao da povuče tu nesrećnu čarapu naviše, ona je opet i opet spadala i spadala, srozavala se vučena nekom tajanstvenom silom, možda demonom nereda i asimetrije. Preda mnom je uvek imao tremu, jer mom oštrom pogledu ništa ne može da promakne, krišom bi ipak spuštao ruku niz list leve noge, proveravajući da li mu je čarapa smaknuta, ili bar nedovoljno zategnuta, zbunjen poput kakvog dečaćića, kao da ga ne gledaju oči običnog čoveka i proučavaoca literature, već svevideće oko književne istorije. Videlo se da strepi za svoj položaj u srpskoj književnosti, bio je zabrinut za budućnost, na vreme je nastojao da rezerviše mesto za sebe u Panteonu. Kad me spopadnu slabost i sumnja u sebe, pomislim kako je to bio glavni razlog Radetovog prijateljevanja sa mnom, čisto koristoljublje praćeno mučnim saznanjem da je njegov zagrobni život u mojim rukama.

Viđali smo se dosta često, ali ne onoliko koliko sam želeo. Radio sam više poslova; na Institutu za književnost, kao predavač na fakultetu, urednik u velikoj izdavačkoj kući, no to mi nije oduzimalo previše vremena. Bila su to radna mesta na kojima sam imao obavezu da se pojavim jednom mesečno, ili u najgorem slučaju jednom nedeljno, vremena za druženje napretek, džaba, ništa od toga, Rade je vazda nešto pisao, a kad nije pisao onda je povazdan nešto čitao, a najčešće su se obe aktivnosti odvijale paralelno, što

mi je bilo potpuno neshvatljivo. Stalno sam ga zivkao da izađe iz svoje zagušljive krletke, kako bismo posedeli malo u kafani, među boemima, ili da odemo do nekog od malobrojnih književnih salona, Rade je uporno odbijao, nehajno bi odmahivao rukom na moja navaljivanja, bagatelišući jednim prezrivim gestom celokupan književni život i čaršiju naše pismenosti. Nije bilo druge, morao sam da pribegnem oprobanoj strategiji – prerusavanju. Krinka avlijanera već je bila potrošena, maskirao sam se u druge životinje, goluba gaćana, vrapca, komarca, pauka krstaša, surog mačora, buvu, muvu, pčelu radilicu, pasju vaš; u obličju kućnog miša boravio sam čitavu jednu zimu sakriven u rupi izdubljenoj u kuhinjskom zidu Radetovog stana, a početkom devedesetih godina proveo sam tri meseca zakrabiljen u bubu, zatvoren u slušalici Radetovog telefona, unutra je bilo malo klaustrofobično, srećom, na zaobljenom delu slušalice probušene su brojne rupice pa sam bar imao nesmetani dotok vazduha. Svaki put kad bih mu poklonio neku svoju sveže objavljenu knjigu, obuzimala me je neshvatljiva suicidalna žudnja da se pretvorim u noćnog leptira, da me Rade ubije snažno zalupivši korice, da ostanem tako spljeskan između sopstvenih reči, mumificiran u improvizovanom insektarijumu načinjenom od probranih citata književnih gorostasa, labavo spleljenih vezivnim tkivom mojih sopstvenih misli, zauvek zarobljen u zatvoru koji sam lično konstruisao.

Uskoro nisam mogao da zamislim svoj život bez stalnih preinačenja. Prerusavanje je postalo moja strast, moj skriveni porok, navlačio sam na sebe obrazinu drugih bića čak i kad nisam imao nameru da se približim Konstantinoviću, oslobođen skućenog ljudskog tela živio sam druge živote, čovečjem umu posve neshvatljive. Usnim kao obična, oh, kokoška, osvanem kao petao u kukuriku, za ručak budem jazavac, a već za večeru evo me u telu jazavičara. Mojim duhom zacarila je glad za apsolutnim pokretom, glad što se javlja u času najeзде konačnosti i zadobija formu odbijanja svake forme. U meni je usahla žudnja za stvarnim postojanjem, ostala je tek težnja ka neprestanoj promeni oblika.

Veština prerušavanja omogućila mi je da gotovo neprestano budem u Radetovoj blizini, a nenametljivo prisustvo pod krabuljom kakve naizgled nedužne živuljke otvorilo mi je pristup u najskrivenije tajne spisateljske radionice našeg majstora. Zahvaljujući lorfama pod kojima sam se krio, stekao sam saznanja neprocenjiva za istoriju srpske književnosti, koja uskoro namera-  
vam da podelim s publikom u vidu opširne studije pod radnim naslovom *Moj život s Konstantinovićem*. Ovde ću izložiti neke natuknice, tizerčiće za buduće remek-delo. Da li ste, recimo, znali da Rade tokom pisanja poeme *Ahazver ili probavni traktat o pivskoj flaši* nije okusio ni kap piva, već je inspiraciju nalazio isključivo u šolji Liptonovog čaja, prilično zelenog?! Ili da drama *Miligram – peškiri iz hotelske sobe* zapravo nije nastala u hotelu, već u onom zadimljenom stančiću u Dobračinoj, u gustom oblaku duvanskog dima? Knjiga *Biće i jezik* prvobitno je zamišljena kao gastronomski priručnik, zbirka recepata, Rade se kolebao između naslova *Piće i jezik* (planirao je i poglavlje o spravljanju koktela) i *Biće i jezik* (biće i jezik, biće i džigerice, biće i ića i pića), na kraju se ipak odlučio za potonje rešenje, rukopis je temeljno prerađen do neprepoznatljivosti, od prvobitne zamisli nije ostalo ništa, zato je srpska književnost obogaćena trotomnim leksikonom o fantastičnim bićima koja se služe jezikom u neobične, sasvim nekonvencionalne svrhe.

Bio sam prisutan i kad je Radetu sinula ideja za *Psihologiju palanke*, tu Bibliju srpske psihoanalitičke crkve. Bilo je to sredinom šezdesetih godina, Radeta su pozvali u unutrašnjost Srbije da promoviše svoju netom objavljenu komediju *Rent-a-gram beleške s generalne probe*. Čim sam to čuo pomislih, maskiraću se u komarca i otputovati na promociju. Međutim, brzo sam shvatio da je putovanje u vidu ovog zujavog insekta previše opasno, u automobilu nema mnogo manevarskog prostora, tokom vožnje bi nekome – Radetu ili kritičaru ili šoferu – sigurno dosadilo zujkanje pa bi me jednim hitrim udarcem zalepio šakom za šoferšajbnu. Odlučio sam se za krabulju bubamare, nevine bubice koja dono-

si sreću i izaziva simpatiju u svakom čoveku stišavajući njegove agresivne nagone. Ne sećam se tačno u kojoj se varoši održavala promocija, da li je Smederevska, Bela ili Brza, možda čak i Bačka, ako nije u pitanju Kriva, mali gradovi pate od manjka individualnosti, jedino sam siguran da je bila neka Palanka. Predstavljanje knjige proteklo je u zdravlju i veselju, dođe red na pitanja iz publike, smežurana starica iz trećeg reda podiže ruku i upita, otprilike (citiram po sećanju, zaboravio sam bio da uključim magnetofon): “Da li ste vi, druže Konstantinoviću, igrač koji pokušava da igra kroz druge, koji pokušava da drugi igraju za njega, da neka mašina za ništavilo igra umesto vas, da ta mašina umesto vas odgovori svim vašim obavezama demonu igre, da ona doživi ono što igrača čini igračem – objavu slučaja, onaj zev praznine, kao zev pukotine iznenadnog ponora otvorenog u jednom redu, ali redu koji je red vašeg Ja, na putu prema drugom, odsutnom redu, ali koji se doziva, kome se stremiti?” Rade zausti da odgovori, moderator ga prekide posle četrdeset pet minuta, nije se pošteno ni prihvatilo teme, tek se zagrevao, sve izgovoreno bilo je tek prolegomena za odgovor, kratki uvod u problem igre, pretvaranja i ništavila. Smrtno uvređen, Rade se uskopistio, pripravan na surovu osvetu. Celim putem do Beograda u automobilu je vladala mukla, zlokobna tišina, a ja nisam smeo ni krilcima da mrđnem, kako ne bih narušio tajac. To je tek deo tajni iz Konstantinovićeve književne kuhinje jedino meni znanih, a mnogo veća i uzbudljivija otkrića biće obelodanjena do kraja godine.

Kad sam ga posećivao u svom ljudskom, književno-istoričarskom obličju, Rade je običavao da sa mnom podeli svoje misli, čak i pre nego što bi ih zapisao. Govorio mi je o banalnosti kao prvom načelu ništavila, značajno me gledajući; o svetu gde sem nestvarnoga ništa stvarno nije, o noći u kojoj blešte zvezde od staniola... Ništa ga nisam razumeo, nebitno, moje magnetofonsko pamćenje upijalo je svaku reč, da bih posle u samoći radio ono za šta me je Bog dao: skidanje s moždane trake, slaganje i kompiliranje citata. Dvanaest debelih fascikli ispunjenih listovima s gusto kucanim

Radetovim izmislicama čuvam kod kuće (u vatrostalnom sefu otpornom na bušenje, opremljenom duplom bravom i specijalnom protivprovalnom zaštitom), kao najveću dragocenost. Ovaj deo zaostavštine, o čijem postojanju šira javnost i ne sanja, posebno je vredan jer sadrži ideje zabeležene na samom izvoristu, odmah po nastanku, još neprevrele i nedorađene, rekao bih da se u njima krije autentični Konstantinović. Dovoljno je uporediti nasumično odabrane fragmente s poznijim, uglačanim verzijama i videti koliko je prvobitna varijanta po pravilu svežija, življa, u estetskom smislu nadmoćnija. Primera radi: "Iskustvo nam je div-junačko", ili "Justicija nas je zaboravila, kao u nekoj velikoj rasejanosti", ili "Mitrofan Matić je tražio đavola, a pronašao svog boga." Više ćete saznati uskoro, čim završim priređivanje dvanaestotomnog dela pod radnim naslovom *Tako je govorio Konstantinović*.

Mnogi zameraju Radetu na, reći ću, pseudopolitičkim stavovima kroz koje provejava zli duh samoporicanja. Te neoprezne primedbe dolaze od ubogih umova koji previđaju neke ključne činjenice. Rade je bio književnik, dakle čovek fikcije, maštač i izmišljač, tvorac paralelnih svetova literature čija je veza sa stvarnošću tanja od paučine. Jezik i referenca su dva zasebna entiteta i nipošto ih ne smemo mešati, što bi rekao narodni poslovičar – označitelj drumom, označeno šumom. Reči koje je Rade stavljao svojim junacima u usta ne možemo poistovetiti s njegovim mišljenjima o životu i svetu. Čak i u eseju postoji razlika između autora i stvarnog čoveka, ponavljam, ne smemo brkati pojmove. Sva ta Radetova obrušavanja na krvoločni nacionalistički totalitarizam, na zarazu nasiljem, na život s čudovištima – sve je to gola fikcija. Oni koji ne vide dalje od nosa ne vide, naravno, ni to da je Rade pisao na srpskom jeziku i da je deo srpske kulture. Za života je mogao da se kurobeca koliko hoće, da poistovećuje nacionalizam i terorizam, ili da bude tuđ u tuđem svetu koji odbija da se suoči sa zločinom iz njega poteklim. Posle Radetove smrti ključevi vlasti su u mojim rukama. Konstantinovića ću pacifikovati, preparirati, oslobodiću ga od dnevno-političkih

naslaga koje štete njegovom uzornom delu i tako ću ga učiniti bezopasnim, vo vjeki vjekov, a možda i duže. Smrt je na našoj strani, što reče Vojislav Despotov (zamalo moj veliki prijatelj i Učitelj, da me onaj mlađahni kržljavi kritik nije pretekao). Svi smo mi nebeski zaručnici, rekao bi Mirko Kovač, koji je mnogima takođe bio veliki prijatelj i Učitelj.

Na svaku godišnjicu Radetove smrti obuzme me nepodnošljiva tuga, stegne mi srce, disati mi ne da, pa otvorim neko njegovo delo da se podsetim misli mog pokojnog prijatelja i Učitelja, da ublažim čemer i jad zbog njegovog neprežalnog odlaska. Ove godine posegao sam za *Filosofijom falange*, tom Bhagavad gitom domaće vojne doktrine, prevrtao sam stranice i prepuštao se vijugavom toku duguljastih rečenica, uskovitlanom vihoru razigranih ideja, povremeno bi mi se učinilo kao da čujem Radetov blagi nazalni glas kako izgovara te zavodljive pasaže, u mislima sam se ponovo obreo u njegovom stanu, u tiho jesenje predvečerje, sve je bilo baš kao nekad, u doba nevinosti. Listajući knjigu za oko mi je zapalo nekoliko mesta na koja ranije nisam obraćao pažnju, u prvi mah mi se učinilo da je u pitanju slučajnost, ali su u mom umu odlomci počeli sami da se povezuju, otkrivao sam sve više srodnih pasusa, kockice teksta su se slagale po nekom dubljem, neumoljivom zakonu, osetio sam snažno uzbuđenje, srce mi je brže zakucalo, potom se popelo u grlo, mantalo mi se pred očima, reči su se razlivala, morao sam da odložim knjigu nakratko, ne bih li se smirio. Kad se puls vratio u normalu, odjednom mi je puklo pred očima. Moja opsesija prerusavanjem nije bila usamljena, Rade je baštiniio moju strast, s tom razlikom što je kod njega sve ostalo u domenu literature. Pravo je čudo kako to ranije nisam primetio. U njegovom delu maske su razbacane na sve strane, svako malo neko se prerusava, maskiranje je lajtmotiv koji se provlači duž čitave knjige.

U otkrivalačkom zanosu bacio sam se na listanje i Radetovih ranih dela, lutao sam u potrazi za krabuljama i prerusavanjem, i moje se traganje isplatilo. Još u prvoj objavljenoj knjizi *Daj nam*



*avans* Rade piše: “Hteo bi da skineš masku sa svoga lica, makar za jedan trenutak.” Bingo! Dve godine kasnije u *Pišolovci* doslovce stoji: “Grčilo se to lice i ličilo je na odvratnu masku sveta u koji ne verujem više: ja trubim.” Iako se tada nismo poznavali, očigledno govori o meni, to je moje lice koje se grči, moje lice preobraženo u lorfu, moje nepoverenje u svet materijalizovano u krinku grča i svetskog bola. U knjigama napisanim tokom našeg prijateljevanja stvari postaju još određenije. “On je bio neizrecivi, neuporedivi glumac koji uspeva da se izrazi ispod svake maske, za njega su lica stvari i lica bića samo maske kojima se on maskirao”, piše u *Stratosferu ili traktatu o flaši koja se plaši*. Ako se suština ljudskog bića može izraziti jednom jedinom rečenicom, ovo je živi primer te veštine. Umeo je Rade da prodre u dubinu stvari i pojava, da otkrije zakopano blago tamo gde ga niko ne bi tražio. “Verujem da je ispod te maske duboka patnja”, piše u knjizi *Tetragram – beleške iz trapezoidne sobe*, te reči se navodno odnose na Hamleta, kao da ne znam na koga zapravo misli, ja sam taj kolebljivi danski kraljević zarobljen u telu književnog istoričara, moje lice je ličina pod kojom se pritajio Šekspirov junak.

Ali sve je to tek skica za portret naslikan u *Fiziologiji palanke* gustim nanosima reči i ideja, delovi mog lica razbacani su svud po knjizi, neophodno je samo da ih pokupim i složim u slagalicu da bih se u Radetovim rečenicama ugledao kao u zrcalu. Svi ti fragmenti koji govore o glumačkom životu s maskama iza kojih nema pravog lica, o životu koji glumom pokušava da se prevari u samom svom biću, o nihilizmu pod maskom, o krinki koju navlači strah od željeno-iracionalnog, o svetu u kom neprestano maskiranje proglašava prevaru za osnovno načelo egzistencije, a taj pounutreni princip postaje oružje kojim čovek sebe pretvara u privid – to je moja kratka duhovna biografija, priča o mom zakrbuljenom životu. Toliko sam se prerusavao, promenio obrazine tolikih bića, transformisao se u pola životinjskog carstva, nikad mi nije bilo dosta promena – da više ne znam ko sam. Ponekad mi se dešava da stojim pred ogledalom u kupatilu po desetak mi-

nuta, ne prepoznajući svoje lice, zbunjeno se pitajući ko me to posmatra s druge strane. Tokom silnih godina i decenija provedenih s Radetom nijednom nisam posumnjao da je prozreo moju tajnu, nijednom rečju, nikakvim nagoveštajem nije mi stavio do znanja da mu je jasno s kim ima posla. Njegova ljubav prema meni bila je ogromna, sebe sam oduvek smatrao njegovim omiljenim učenicom (mada se nikad nisam usudio da ga upitam je li to tačno), ali ni u najluđem snu nisam sanjao da je moj uticaj na Radetovo delo baš ovoliki, takoreći presudan. Tek sad shvatam kako smo se upoznali u odlučujućem trenutku, da nije bilo našeg susreta Rade jednostavno ne bi imao o čemu da piše. Mladalačku opsednutost sopstvenom biografijom i doživljajima već je bio dobrobrano iscrpeo, trebalo mu je nešto novo da ga prene iz letargije, da mu raspiri zapreteni stvaralački žar, i baš u tom momentu pojavim se – ja, maskiran u psa lutalicu. Ništa na svetu ne događa se slučajno, u sve je upletena nevidljiva ruka Fortune ili nekog sličnog božanstva zaduženog za smrtničke poslove i dane. A putevi književnosti i ukrštanja spisateljskih sudbina čudni su, možda i čudniji od puteva Gospodnjih. Radomire, voljeni prijatelju i Učitelju moj, neka sila koja je za to nadležna učini da i u večnosti pronađeš svog psa, pod kakvom god maskom se ovaj skrivao.